

- FRASER, BRUCE 2013. Combinations of contrastive discourse markers in English. *International Review of Pragmatics* 5/2: 318–340.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2013. A diskurzusjelölők alaptermészete a pragmatikai szemlélet tükrében. *Magyar Nyelv* 109: 157–162.
- GONZÁLEZ, MONTSERRAT 2004. *Pragmatic markers in oral narrative. The case of English and Catalan*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- KOCZOGH HELGA VANDA 2012. *The effects of gender and social distance on the expression of verbal disagreement employed by Hungarian undergraduate students*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- MNSZ2 = *Magyar nemzeti szövegtár*. Felújított, kibővített, új funkciókkal ellátott változat. ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/> (2021. 05. 31.)
- MTSZ = *Magyar történeti szövegtár*. ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont. <http://www.nytud.hu/hhc> (2021. 05. 31.)
- TMK = *Történeti magánéleti korpusz*. ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont. <http://tmk.nytud.hu> (2021. 05. 31.)
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987. *Discourse markers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHIRM ANITA 2021. *Diskurzusjelölők szövegeken innen és túl*. Loisir Kiadó, Budapest. (Megjelenés alatt.)

SCHIRM ANITA
Szegedi Tudományegyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Végő búcsú Kemény Gábortól

Kollégái, barátai közül sokan tudtuk róla, hogy betegeskedik. De tudtuk azt is, hogy mekkora az élni akarása és a lelkiereje, tudtuk, hogy szeretett családja mellett mennyi minden ad neki erőt, éltető energiát: sok a nyelv, a stílus, az annyira szeretett Krúdy-próza jobb megismerését előrevívó munka elkészítésének terve mellett számos olyan tudományos közéleti feladat végigvitelének szándéka, amelyet a rá annyira jellemző segítőkészségből, lelkiismeretességből, baráti gesztusból vállalt. Legutolsó könyve, a tavaly megjelent *Tanuljunk magyarul is!* kötet előszavának utolsó bekezdésében (KEMÉNY 2020: 10) ezt írta még: „Bízom benne, hogy a Sors ad még lehetőséget a folytatásra. Ezért most nem is írom ide, hogy VÉGE”. – 2021. március 7-én a Sors végül mégis leírta ezt az annyira fájó szót.

Személyében a magyar nyelvészet olyan kiváló művelőjét veszítette el, aki a ma már sajnos egyre kevésbé létező hagyományos vagy helyesebben inkább talán klasszikusnak mondható, igazi filológia szerinti kivételesen széles körű és az általa művelt diszciplínák legapróbb részleteire is kiterjedő tudással rendelkezett. Ezt a túlzás nélkül rendkívüli méretűnek nevezhető ismeretanyagot alkotó szellemű tudósként, vagyis példamutatóan ötvözve az erudíciót az invencióval, nagy jelentőségű és hatású tanulmányokban, monográfiákban hasznosította, szintetizálta, adta és fejlesztette tovább.

Tudósi habitusának, mint ahogyan minden emberi kapcsolatának, meghatározó jellemzője volt a szó legjobb, legnemesebb értelmében vett úriemberség: az igény, érzékenység és képesség a legmagasabb minőségre, a maximális tisztelet mások szakmai eredményei iránt, a végtelenségig terjedő megbízhatóság, pontosság, a legapróbb megnyilvánulásokban, adatokban, következtetésekben is, a szerénység és a nagyvonalúság: ő maga soha nem kért, de bármikor szívesen, önzetlenül adott, időt, tanácsot, szakmai támogatást, jó szót.

A tudósi és a magánemberi lét nemigen vált el nála, mert egész életét a tudománynak szentelte. Mindennapjaiban, baráti beszélgetéseiben, magában elgondolt terveiben – rajongva szeretett családján kívül – általában ugyanaz foglalkoztatta, mint ami tanulmányában, könyveiben, egyetemi óráin: a nyelv, a stílus és ezek alapjainak, a gondolkodásnak és az emberi érzelmeknek a kérdései.

A nyelvtől a stílusig című könyvének (KEMÉNY 2010) bevezető jellegű írásában, szakmai vallomásában tudományos pályafutásának három fő területét nevezte meg: a stilisztikát, a nyelvművelést és a lexikográfiát. Ezzel összefüggésben, de még inkább Kemény Gábor szerény, öniróniára is hajlamos stílusát tükröző volta miatt is hadd idézzem itt ennek az írásnak a címét „Hogyan (nem) lettem nyelvész?”. A szójátékos-ironikus (nem) nyelvész-önbesorolás egyrészt arra utal, hogy – ahogyan ő mondja – „e három területet a szakma nem tekinti »igazi« nyelvészetnek” (KEMÉNY 2010: 9), másrészt arra, hogy Kemény Gábor inkább tartotta magát filológusnak, mint „egyszerűen” nyelvésznek. Kedves mesterét, Kovalovszky Miklóst követve mondta ezért aztán magáról: „csak filológus vagyok” (uo.). (De persze – kérdezhetnénk – lehet-e annál szebb tudományos szándék, van-e annál nagyobb feladat, mint „csak” filológusnak lenni?)

Kemény Gábor legfőbb és szívéhez legközelebb álló szakmai területe a stilisztika volt, amely igazi terepe a filológusnak, hiszen egyaránt lehetőséget ad a szigorúan nyelvészeti megközelítés mellett az irodalommal való elmélyült foglalkozásra is. Egyik jelentős tudomány-rendszertani tanulmányában éppen ő maga mutatta be ennek a diszciplinának a kivételes helyét, vagyis azt, hogy a stilisztika olyan interdiszciplína, amely „a nyelv- és az irodalomtudomány határsávjában, metszetében helyezkedik el” (KEMÉNY 2000: 301). Első nagyobb stilisztikai munkája a Nyelvtudományi Értekezések sorozatban 1974-ben megjelent Krúdy képalakotása című értekezés (KEMÉNY 1974). Szinte hihetetlennek tűnik, hogy húszas éve elején írta a Krúdy-szakirodalomnak ezt a máig alpműnek számító kiemelkedő teljesítményét. Ennek a munkának minden vonatkozása, minden egyes részlete azt mutatja, hogy az egyetemről alig kikerült fiatalember már ekkor teljes tudományos vértességgel rendelkezik: a Krúdy stílusát leginkább meghatározó stílusjegy, téma kijelölése, választása, a teljességre törekvő fogalmi igényesség, a kristálytisza logikát mutató rendszerezések, a mikroelemzések érzékeny megfigyelései: mindazok a kiváló erények már itt jelen vannak, amelyek későbbi stilisztikai munkáinak is meghatározó jegyei. Ezt az első, nyugodtan állíthatjuk, szakmai remekművet számos további nagy jelentőségű, Krúdy stílusát tárgyaló tanulmány és kötet követte, amelyek a Krúdy-kutatás legmeghatározóbb alakjává tették őt: Képszerűség és kompozíció Krúdy prózájában (KEMÉNY 1975), Szindbád nyomában (KEMÉNY 1991), Képekbe menekülő élet (KEMÉNY 1993), Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról (KEMÉNY 2016). Mint az utolsó munka alcíme is jelzi, a nagyon szeretett Krúdy mellett más jelentős prózaírókra, sőt lírikusokra is kiterjedt figyelme, főként 20. századiakra, de másokra is. Így egyebek mellett fontos tanulmányokat publikált Kemény Zsigmond,

Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Weöres Sándor stílusáról is (l. KEMÉNY 2016). A legutóbbi időkben pedig rendszeresen olvashattuk rövid, de mégis mély, egy-egy vers lényegét, stílusát a rá jellemző pontossággal és árnyaltsággal bemutató verselemzéseit az Édes Anyanyelvünk folyóirat általa létrehozott Szép magyar vers rovatában.

A stílus volt nyelveművelői felfogásának is a kiindulópontja. Ennek jegyében még 1989-ben máig érvényes javaslatot fogalmazott meg a stilisztikai szempontok hasznosításáról, egy stilisztikai szemléletű nyelveművelésnek a megteremtéséről: „csak egy ilyen felfogású és módszerű nyelveműveléstől remélhetjük, hogy meg tudja ismertetni a nyelv-közösség tagjaival az anyanyelvben rejlő kifejezési lehetőségek sokféleségét” (KEMÉNY 1989: 493). Ebből az elvi kiindulópontból születtek tanulságos és élvezetes stílusú nyelveművelő cikkei. Ezekben soha nem megróni, „megrendszabályozni” akart valamilyen nyelvi vétség miatt (mi sem állt távolabb tőle!), hanem tanítani, példával megmutatni, hogy amit „kimondunk vagy leírunk, ne csupán érthető és szabályos legyen, hanem kifejezze mindazt az érzelmi és hangulati többletet is, ami közlésünk fogalmi tartalmát kiegészíti és szubjektív hitelességét adja” (KEMÉNY 1989: 493). Utolsó, 2020-ban megjelent nyelveművelő gyűjteményének, a Tanuljunk magyarul is! kötetnek a címében szereplő többes szám első személyű igealak is pontosan jelzi, hogy – a nemegyszer túlzó, tévesen általánosító módon a nyelveművelést elítélők sommás véleményével szemben – soha nem kioktató módon, stílusban szóló nyelveművelő írásaiban, hanem partnernek, társnak tekintve az olvasót. E köteten kívül – nem szólva most kötetben meg nem jelent cikkeiről – idetartozó munkái közül ma is tanulságos, nagy haszonnal forgatható a Hivatalos nyelvünk kézikönyve című kiadvány, melyet Bíró Ágnessel és GRÉTSY LÁSZLÓVAL közösen írt (BÍRÓ–GRÉTSY–KEMÉNY 1976), a Nyelveművelő kézisztár (GRÉTSY–KEMÉNY 1996) és a Nyelvi mozaik. Válogatás négy évtized nyelveművelő írásaiból című gyűjtemény (KEMÉNY 2007).

A harmadik terület, a lexikográfia, azaz a szótárkészítés az 1990-es években jelent meg munkásságában. Az 1992-ben megjelent, 14 000 címszót tartalmazó Képes diákszótárt GRÉTSY LÁSZLÓVAL közösen szerkesztette (GRÉTSY–KEMÉNY szerk. 1992), a Magyar értelmező kézisztár második kiadásának (PUSZTAI főszerk. 2003) egyik szerkesztője, illetve egyedüli lektora volt. Általános lektorként haláláig részt vett a magyar lexikográfia legnagyobb, napjainkban is folyó munkálatában: A magyar nyelv nagyszótárának (ITTZÉS főszerk. 2006–) készítésében.

A számos publikáció és előadás mellett munkahelyi kötelezettségeit is a rá jellemző módon, azaz a lehető legmagasabb szintű igényességgel, felelősségtudattal, odaadással teljesítette. (A kutatói tevékenység és a munkahelyi feladatkör természetesen részben egybe is esett, különösen igaz ez a lexikográfiai munkásságra.) Hűséges típus volt ebben is, mint ahogyan tudományos témái tekintetében is. Fél évszázadon át szolgálta a Nyelvtudományi Intézetet, és közel három évtizeden át volt a Miskolci Egyetem oktatója. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1971-től dolgozott, előbb tudományos ösztöndíjas gyakorlonki beosztásban (1973-ig), ezután tudományos segédmunkatárs, 1976-tól tudományos munkatárs, 1988-tól tudományos főmunkatárs, 1988 és 1993 között tudományos osztályvezető is, 2002-től tudományos tanácsadó; 2010-től nyugdíjas, de a Nagyszótár szerződéses munkatársaként továbbra is részt vett az intézet munkájában. A Miskolci Egyetemen 1994-től tanított, amikor is docensi kinevezést kapott a Magyar Nyelvtudományi Tanszékre, 2003-ban lett egyetemi tanár, miután 2002-ben előbb elnyerte az MTA doktora

címet, majd még ugyanebben az évben habilitált. 1998-tól 2003-ig a tanszékvezetői tisztséget is betöltötte, 2018 májusától professor emeritusként maradt az egyetem kötelékében.

A szakmai közélet számos fórumán haláláig tevékeny volt: aktív tagja volt a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak, a Nemzetközi Magyar Filológiai (Hungarológiai) Társaságnak és az Anyanyelvápolók Szövetségének, 1976-tól több évtizeden át vett részt különféle akadémiai bizottságok munkájában (anyanyelvi, magyar nyelvi, nyelvtudományi bizottság, stilisztikai, magyar nyelvészeti munkabizottság); a Magyar Nyelvőr szerkesztőbizottságának 1982-től volt tagja, 1992-től egyik szerkesztője az Édes Anyanyelvünknek. Szívesen és gyakran tartott előadásokat a Magyar nyelv hetén, rendszeres előadója volt az adai Szarvas Gábor nyelvművelő napoknak.

Munkásságát számos kitüntetéssel, ösztöndíjjal ismerték el. A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1978-ban Gombocz Zoltán-emlékéremmel, 2012-ben Kosztolányi Dezső-díjjal jutalmazta, 1999-ben pedig Lőrincze Lajos-díjat kapott az Anyanyelvápolók Szövetségétől.

Nincs és nem lesz már velünk többé testi valójában, bár annyira közeli még, szinte ott van a szemünk előtt, mintha látnánk, jellegzetes, kedvesen szerény mosolya. Eleven még, mintha hallanánk, a sok tökéletesen találó, a rá annyira jellemző „l'esprit français” értelmében szellemes, finoman, bölcsen ironikus megjegyzése. – De most is itt van velünk, és neki is szóló válaszra, továbbgondolásra készíten megannyi új távlatokat nyitó tudományos meglátása, okfejtése. Termékeny gondolatai könyveiben, tanulmányaiban továbbra is élnek, hatnak, élni és hatni fognak, mindaddig, míg csak létezik filológia, tudomány. Búcsúzunk – de velünk marad örökké már.

Hivatkozott irodalom

- BÍRÓ ÁGNES – GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR 1976. *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. Pénzügyminisztérium, Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR szerk. 1992. *Képes diákszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR 1996. *Nyelvművelő kézikönyvtár*. Auktor Könyvkiadó, Budapest.
- ITTZÉS NÓRA főszerk. 2006–. *A magyar nyelv nagyszótára* 1–. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1974. *Krúdy képalkotása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1975. *Képszerűség és kompozíció Krúdy prózájában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1989. A pozitív nyelvművelés időszerű kérdései. *Hungarológiai Közlemények* 21: 489–493.
- KEMÉNY GÁBOR 1991. *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 1993. *Képekbe menekülő élet. Krúdy Gyula képalkotásáról és a nyelvi kép stilisztikájáról*. Balassi Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2000. Szkülla és Kharübdisz között: a stilisztika feladatai és lehetőségei az új évezred küszöbén. *Magyar Nyelvőr* 124: 298–310.
- KEMÉNY GÁBOR 2007. *Nyelvi mozaik. Válogatás négy évtized nyelvművelő írásaiból*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2010. *A nyelvtől a stílusig. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2016. *Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

KEMÉNY GÁBOR 2020. *Tanuljunk magyarul is! Válogatott nyelvvelő cikkek 2009–2019*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

PUSZTAI FERENC főszerk. 2003. *Magyar értelmző kéziszótár*. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

PETHŐ JÓZSEF
Miskolci Egyetem

Békési Imre

(1936–2021)

1. Tanító, felső tagozatos tanár, nevelőtanár. A kalocsai gimnáziumot elkezdte a kiskamasz Békési Imre, de érettségi vizsgát a tanítóképzőben tehetett. („Egyéb” származása miatt nem is álmodhatott másról.) Továbbtanulását tanítóskodása után kezdhette el, de nem egyetemen, hanem a Szegedi Pedagógiai Főiskolán. Kiváló tanárai segítették az elméleti érdeklődésű hallgatót, s ő hamarosan a legjobbak közé került. 1958-ban magyar–történelem szakos tanárként került vissza Kalocsára. Korának neveléstudományi szakembere, volt tanára, Szvéték Sándor hívta meg nevelőtanárnak formálódó kollégiumába.

Amikor ezeket a sorokat írom, éppen hatvan éve annak, hogy 1961 májusának végén megismertem Békési Imrét. Kitűnt a nevelőtanárok közül: fiatal volt, kollégái kétszer idősebbek voltak nála. Nem volt szüksége arra, hogy felemelje a hangját. A kultúra területét irányította, izléseken öltözködött; volt stílusa. Képes volt arra, hogy három év alatt magyar–történelem szakos középiskolai tanári diplomát szerezzen az ELTE-n, aztán pedagógia szakos oklevelet a JATE-n. Feltűnést keltett Kalocsán Illyés-műsora; s a kollégiumban pezsgő irodalmi életet teremtett.

2. A felsőoktatás tanára. Békési Imre mindenekelőtt tanár volt: „életem első számú áldozata, azaz értelme a tanítás volt és maradt. Egy addig nem közismert nyelvi összefüggés felismerése is örömet szerzett ugyan; másféle és emberibb érzést okozott a tanítványaim tekintetében felvillanó öröm” (BOLLA szerk. 1999: 5). 1963-tól a 2010-es évekig dolgozott anyaintézményében, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán és jogutódjaiban. Időközben ellátogatott a moszkvai Lomonoszov Egyetemre, a berlini Humboldt Egyetemre, a Torontói Egyetemre (USA), az Ungvári Egyetemre, a Kolozsvári Egyetemre, az Újvidéki Egyetemre, a Kárpát-medence magyar tanszékeire (Nagyvárad, Nyitra, Pozsony, Szabadka). Tanított a magyar nyelvhasználat aktuális kérdéseire, a szintaktikai elemzésre, a kialakulóban lévő szövegkutatás útjainak tisztázására. És tanított minden fórumon az értékek tiszteletére, az emberségre, a nyelvhasználatban föltáruló gyakorlati teendők higgadt megközelítésére. A teóriákat a praktikus megvalósíthatóság tükrében és érdekében vizsgálta, a tanítványaira koncentrálnak tanár nézőpontjából. Tanított a magyar nyelv hetén, tanított a zsombói Wesselényi Miklós Népfőiskolán (25 évig), tanított a MÚOSZ Újságíróiskoláján. Eredményeit közzétette nyelvészkonferenciákon és konferenciákon.